

OLVASÓNAPLÓ

KÉT KRITIKA EGY KÖNYVRŐL

ZÁKÁNY ANTAL: *A vas nem kenyér.*
Forum, Újvidék, 1974.

A FÁJDALOM KÖLTŐJE

*Itt bent, az ajtó mögött,
kis, fényes kalodában ülök,
kopott, ócska tárgyak testvéreként.*

Ezekkel a sorokkal kezdi Zákány egyik vallomásversét, az *Egyedül az éjben* címűt. Beszédesebben költői egyéniségéről tanulmánykötet sem szólhatna. Egyetlen mondatban fogalmazza meg kínzó magányát, jellegzetes világfelfogását és életérzését. Költészetének központi problémája — a szép elképzelések és a hétköznapi valóság sokszor lesújtó tényei közti éles ellentét — itt is jelen van. A szembeállítás nem kategorikus: a megkötöttséget jelképező *kaloda* szó előtt a *kis* és a *fényes* jelzők állnak. Az eljárás folytatásaként albréleti szobájának *kopott* és *ócska* tárgyait nem hasonlatban fűzi az életéhez a költő, hanem metaforában azonosul velük. Gesztusában tartást érzünk: egy megfáradt ember szembenézését az általa felismert igazsággal.

Akik Zákány Antal korábbi köteteit ismerik, tudják, hogy *A vas nem kenyér* verseiből sugárzó erős *fájdalomérzés* gyökerei messzire nyúlnak vissza. Mégis döbbenet érzésként, hogy az új könyvben szinte minden sor mögött ott feszül — döntő mértékben meghatározva a költemények hangulatát. Furcsa paradoxon: a szféra, amelyet a szenvedés és gyötrődés teremt meg, az életkedvhez és reményhez ad friss levegőt.

Túlmenően azon, hogy fokozatosan reflexzé vált, és ilyenként állandósult, a fájdalom még egy vonatkozásban nagyon fontos itt. Érdekes megvizsgálnunk, miként jelentkezik közvetett módon is — mint téma. Téma olyképpen, hogy a költő az életnek a sötétebb, a bántóbb oldalát, a fonákját ragadja meg, és igen gyakran ábrázolja magát a lelki szenvedést, gyötrődést. Mivel a kisebb-nagyobb gondok árnyékában telő napok csak elvétve, vagy sohasem nyújtják számára az ember nagyszerűségét dokumentáló élményt, kiábrándultsága fokról fokra nő, hatalmasodik.

Zákány *ars poeticája* is lényegében ennek a mélyeséges világszónynak a talajára épül. Olyan kemény talajra tehát, amely nem tűri meg a dísznövényeket. A kötetben nem is találunk csengő dallamú lírai darabokat, és a játékos attrakciók is hiányoznak. Egyáltalán a forma valamiképpen háttérbe kerül a tartalommal szemben. Ez nem végső megállapításként mondható csak ki, hanem a költő törekvéseivel összhangban alakul így. Néhány vers elolvasása után szemmel látható: Zákányt a súlyos, igaz, valós tartalmak tartják bűvöletükben, és ezek megjelenítéséhez csak a legegyszerűbb, lepuritánabb formai eszközöket veszi igénybe.

A költői szándék a riasztó valóság nyers, majdnem naturalisztikus ábrázolására irányul, hogy a születő mű a durva megmunkálású, de darabosságukban különösen kifejező hatalmas kőszobrok esztétikumát hordozza magában. Külön kérdés természetesen, hogy a költeményekben milyen szinten realizálódik ez a szándék. Az eredmények taglalására a későbbiekben térünk ki.

Most azonban néhány mondatban szeretnénk rámutatni arra, hogy milyen kiemelt szerephez jut az egyéniség, a költői ÉN Zákány versvilágában, még akkor is, ha nem kimondottan lírai költővel állunk is szemben.

Zákány életszemléletével eddig is sokat foglalkozott a kritika. Nyilván elsősorban azért, mert — akár elismerőleg, akár elítélőleg — szokatlannak, megmagyarázhatatlannak találta azt. Egy biztos: költőnkben nem korunk alkotótípusa testesült meg. Modern Francois Villon ő, akinek volt ereje megmaradni örök magányosnak. Ez az önként vállalt magány szolgáltatja versei élményanyagát — legyenek azok apró helyzetdialóg vagy nagy lélegzetvételű gondolati költemények. Közé van minden gesztusához, reagálásához, mert egy ok-okozati összefüggésen belül az ok lényeges összetevőjét jelenti. De egyáltalán nem azt mondtuk ezzel, hogy Zákányt kizárólagos befelé fordulás jellemezne. A fentiek csak a viszonyulásmódját határozzák meg. Magatartásában éppen egy ellenkező tendencia érvényesül: leginkább kifelé figyel, a »zajló« élet *igazi értékeit* szeretné észrevenni. Izgatják a közösségi lét kérdései, talán sokkal erősebben, mint másokat, de sajátos tartózkodása — ismételt családásai miatt — közeledéssé át nem alakul. Magánya a költők örök magánya marad, értelmet nyerve az élet korlátlan szeretetében:

*Az éjből jövet
elkísérlek,
lépő lábainkat nézzük, a teret,
a vasutat, messzi, sűrű és kerek
szemeit az égnek —
ó mindenem,
élet,
most nagyon-nagyon félek —
köss meg a nappal és föl ne oldozz!
Szüntelenül rád gondolok —
te meg egy szélhámosra gondolsz!*

*Itt a tenyeremben,
érezem, itt vagy,
vérem sodrása már veled szalad,
sír, mint egér a kabát alatt. —
Ó, mindenem,
élet,
szüntelenül rád gondolok,
te meg a halottakra gondolsz.*

(Élet)

Eddigi megállapításainkkal csak látszatra ellenkezik az észrevétel: *A vas nem kenyér* lényegi mozzanata abban a szinte misztikussá fokozott hitben fedezhető fel, amellyel a költő az emberre tekint. Meggyőződéses erővel hirdeti a betevő falatjukért dolgozók mindenkori igazát.

A költeményeiben életfilozófiáját megfogalmazó Zákány előtt a teljességre való törekvés két lehetőséget nyit: egyet gondolatai kifejtésére és egyet költői eredmények elérésére. Ahol sikerül szintézist teremtenie, ott gondolati költészet keletkezik, olyan kiemelkedő versekkel, mint az *Élet*, *Napoleon*, *A vas nem kenyér* stb. címűek, ahol viszont nem az ábrázolásra, hanem a filozófiára helyezi a hangsúlyt, ott kisiklik a vers és nem marad egyéb numerikus prózánál (*Az út*, *Múlt — jelen*, *Ha eljössz még egyszer* stb.).

A kötet legszebb darabjai a *vallomásversek* és a megkapó ritmusú lírai miniatűrök (*Egyedül az éjben, Lehetnék...: Az orgona meghalt stb.*), nagyon kár, hogy képeik színvonalban gyakran egyenetlenek: meg-megtörténik, hogy — leginkább az utolsó strófáknál — váratlanul leesik a vers. Erényeik közé tartozik viszont, hogy bennük legközvetlenebb a költő hangja. Megható őszinteséggel szól soraikban az életről. Így a legtöbbjük nem más, mint tömör önjellemzés:

*Baromi sor. Oktalan végzet,
ős, durva, vak ösztön
szelid és látó hittel —
ó, de páratlan módon
vertél meg engem, Isten...
(Lehetnék...)*

Hangsúlyoztuk már, hogy Zákány akkor is a világra figyel, amikor a saját magányát énekl meg. Érdeklődésének tárgyai kollektív és egyedi pszichikai vonások, de nem konkrét formájukban, hanem clyan kategóriákra kivétítve, mint múlt és jövő, háború és béke, fegyver—pénz és becsület. Legmélyebb érzéseit — amelyek egyetemes emberi értelmet nyernek jelentőségükben — koldusok, betegek és öregek váltják ki. Hadd idézzük a címadó vers egyik kedves képét:

*A vas nem kenyér
és nem is kalács,
amelyben koldus gyerek
lelke alszik lopva,
röpke idején az éjnek...*

A kötet végén *hosszúversek sora* kapott helyet. A hosszúvers az elmúlt néhány évtizedben vált olyan önálló műfajjá Radnóti Miklós, Juhász Ferenc és Nagy László költészetében, mint például az elbeszélő költemény volt majd egy évszázaddal korábban Aranyánál. A különbség köztük, hogy amíg ott az epika túlsúlyát vagy tiszta minőségét láttuk, itt a líra dominál, társulva valami rejtett gondolatisággal. A hosszúvers jellemző sajátja a monumentalításra való törekvés és az aprólékos érzelemfestés. E tulajdonságai alkalmassá teszik a differenciált problémamegoldásra. Ma már igen gyakran találkozunk vele a folyóiratokban is.

A vas nem kenyér nagyobb lélegzetvételű költeményeire azonban nem minden szempontból illik a hosszúvers meghatározás. Ezek ugyanis nélkülözik annak bonyolult arányrendszerét, és csak szűk témakört ölelnek fel. Odautaló rokonságuk mégis erős. Közülük a legjobbak (*Erősebb a kinnál, Küldetés és ítélet, Hajnalban a fának nincsen árnya, Ballada Jóbról, Hányadán vagyunk?*) az említett vallomásversekkel egyenértékűek, habár egy felsorolásban még mindig csak azok után következének.

Végezetül leszögezhetjük: új könyvével ismételten bizonyította Zákány Antal, hogy nemzedékének kiemelkedő költői közé tartozik. Költészete ma is izgalmas színfoltját jelenti irodalmunknak.

CSORDÁS MIHÁLY

KÉSDOBÁLÁS

A fenti cím nem a verseskötetre vonatkozik, sokkal inkább e sorok írójának alkalmi mádszerére. Adódik ez abból a sajátos helyzetből, hogy nem ismeri Zákány Antal korábbi könyveit. Így kiszolgáltatott céltáblát kapott önnön gondolatainak. Majdnem bizonyos tehát, hogy nem talál a cél közepébe, de minden-